

Balogh Lídia

AZ EURÓPAI PARLAMENT ÁLLÁSFOGLALÁSA A SZEXUÁLIS ZAKLATÁS ELLENI FELLÉPÉSRŐL ÉS A #METOO-MOZGALOM

Az Európai Parlament 2017. október 26-án állásfoglalást fogadott el „a szexuális zaklatás és bántalmazás ellen az Unióban folytatott küzdelemről”.¹ Két nappal korábban – a Bizottság vonatkozó nyilatkozatát követően – összesen hét állásfoglalási indítványt nyújtottak be a tárgyban, ezek közül hat képezte alapját a következő napon lezajlott vitát követően kialakított közös állásfoglalási indítványnak, amely mögött összesen hét képviselőcsoport tagjai álltak.² Az október 26-i plenáris ülésen végül 580 támogató szavazattal – 10 ellenszavazat és 27 képviselő tartózkodása mellett – fogadták el az állásfoglalás végleges szövegét.³

A dokumentum (típusából fakadóan) jogi kötőerővel nem bír, politikai jelentősége azonban nem elhanyagolható: a téma időtlen relevanciája mellett az időszerűségét a közvetlen kontextus, vagyis 2017 őszenek fejleményei adják. Jelen esszé szerzője mindezt figyelembe véve fűz megjegyzéseket, összesen három szempontból, az állásfoglalás szövegéhez. Az első észrevétel egy olyan elemre vonatkozik, amelyet ebben a formában nem volt szerencsés belevenni a dokumentumba („Hogyan kerülhetett bele?”); a második fogalmi tisztázatlanságokra hívja fel a figyelmet („Tényleg így gondoljuk?”), a harmadik pedig egy zavaró hiányra mutat rá („Hogyan maradhatott ki?”).

HOGYAN KERÜLHETETT BELE?

A dokumentum 3. pontja szerint az Európai Unió közvetlenül választott parlamentáris testülete „üdvözli a #MeToo mozgalomhoz hasonló kezdeményezéseket, melyek célja a szexuális zaklatás és a nők elleni erőszak eseteinek jelentése; határozottan támogatja az összes nőt és lányt, akik részt vettek a kampányban, így azokat is, akik feljelentették az elkövetőket”.

Megjegyzendő először is, hogy ahol a dokumentum magyar nyelvű változatában a „feljelentették” szó szerepel – ami valamiféle autoritáshoz fordulásra, illetve formális eljárás indítására utal –, ott az angol változatban a ’denounced’,⁴ a franciában pedig a ’dénoncé’⁵ kifejezés áll – ezek nyilvánosság előtti megnevezést, leleplezést jelentenek inkább. Ez az inkonzisztencia itt csupán az idézett rész különböző változatainak viszonylatában jelenik meg, ám véletlenül ugyanezzel a dilemmával kapcsolatban – a nyilvánosság erejének használata egyfelől, a formális eljárások igénybe vétele másfelől – vetődik fel az a kérdés, hogy miért kaphatott említést a #MeToo-mozgalom ebben a formában az EP állásfoglalásában.

Hogy mi is az a #MeToo-mozgalom? Az Egyesült Államokban egy fekete nőjogi aktivista, Tarana Burke nevéhez kötik azt a kezdeményezést a 2000-es évek elejéről,⁶ amelynek lényege, hogy a szexuális bántalmazást elszenvedett nők nyilvánosság elé állnak, és egyes szám első személyben adják hírül, hogy, ’me too...’, azaz „én is... (bántalmazás elszenvedője vagyok)”/ „engem is... (bántalmazás ért)” – megerősítve ezzel a többi érintettet, hogy nincsenek egyedül. 2017-ben, miután a *New York Times* október 5-én leleplező cikket közölt, amely szerint egy ismert hollywoodi producer, Harvey Weinstein számos nőt zaklatott szexuálisan pályája során,⁷ egy Alyssa Milano nevű egyesült államokbeli színésznő vetette fel 2017. október 15-én,⁸ hogy a szexuális zaklatást elszenvedett nők a közösségi média felületein – Facebook, Twitter stb. – hozzák nyilvánosságra történeteiket, „#MeToo” címkével ellátva. Ezekon a fórumokon a hozzászólók kettőskereszt-szimbólummal (#, angolul: ’hashtag’) ellátott kulcsszavak vagy kifejezések alkalmazásával tehetik kereshetővé/megtalálhatóvá az általuk közzétett tartalmakat a többi felhasználó, vagyis potenciálisan több száz milliónyi, akár milliárdnyi ember számára. A kezdeményezés sikerét jelzi, hogy a nagy múltú amerikai hírmagazin, a *Time* 2017-re vonatkozóan az „év embere” címet kollektíve a #MeToo-mozgalomnak, illetve a „csendtörők”-nek ítélte oda.⁹ (Korábban is előfordult már, hogy nem egy konkrét személy, hanem egy történelmi jelentőségű esemény résztvevői vagy megtestesítői kapták a címet, 1956-ban például „a magyar szabadságharcos”.)

A fenti kronológiát tekintve tehát látható, hogy az Egyesült Államokból induló, közösségi médián terjedő kezdeményezés még csak tíz napja tartott, amikor az Európai Parlament megvitatta, majd pedig elfogadta a szexuális zaklatás és bántalmazás ellen folytatott küzdelemlről szóló állásfoglalást, benne a #MeToo-mozgalmat üdvözlő ponttal. Megjegyzendő, hogy az EP-állásfoglalás végleges szövegének alapjául szolgáló hat indítvány közül csak kettőnek a szövegében volt utalás a #MeToo-mozgalomra. Az Európai Néppárt (PPE) képviselőcsoport nevében benyújtott indítvány 3. pontja az alábbi szövegrészt tartalmazta: „*üdvözlí a #MeToo mozgalomhoz hasonló kezdeményezéseket, amelyeknek célja a szexuális zaklatás és a nők elleni erőszak eseteinek feltárása*”;¹⁰ az Egységes Európai Baloldal/Északi Zöld Baloldal (GUE/NGL) képviselőcsoport nevében előterjesztett indítvány 2. pontjában pedig a következő rész szerepelt: „*határozottan támogatja az összes nőt és lányt, akik részt vettek a #MeToo kampányban, különös tekintettel azokra, akik feljelentették [’denounced’/’dénoncé’] az elkövetőket*”.¹¹

Miért találja jelen cikk szerzője meghökkentőnek ezt az elemet a dokumentumban? Nem azért, mintha kétségbe vonná ennek a decentralizált társadalmi mozgalomnak a katartikus, korszakformáló erejét, fontosságát. Azt teljességgel érthetőnek tartja, ha az EP-képviselőket magánemberként impresszionálja a mozgalom, sőt, még azt is helyénvalónak találja, ha ezekről a benyomásaikról hivatalos minőségükben tett nyilatkozataikban is beszámolnak, beleértve a parlament falain belül zajló vitát is. Az EP mint EU-s intézmény részéről azonban egy ilyen kezdeményezés kapcsán szurkolás helyett sokkal inkább önbírálatnak lehet helye, legalábbis az EU-ban uralkodó állapotok vonatkozásában. Milyen sajnálatos, hogy a női jogokért folytatott küzdelem hosszú évtizedei után még mindig ilyen lépésekre van szükség a világban, így Európában is! Milyen aggasztó egyfelől, hogy a szexuális természetű bűncselekmények elszennvedői még mindig nem bíznak eléggé a rendőrségben és a büntető igazságszolgáltatásban annyira, hogy feljelentést tegyenek – másfelől, hogy a munkahelyeken vagy oktatási intézményben szexuális zaklatásnak kitétek számára még mindig nem állnak rendelkezésre – az EU normái, elvárásai ellenére – hatékony panaszmechanizmusok! A régi – már elévült, illetve praktikusan bizonyíthatatlanná vált – eseteket tekintve sem lehet más az EU reakciója, mint hogy azért kell dolgozni, hogy ilyen kezdeményezésekre soha többé ne legyen szükség. Ezt a gondolatot egyébként a dokumentum plenáris vitája során több képviselő is megfogalmazta,¹² továbbá az állásfoglalás szellemiségét is ez határozza meg alapvetően. Szereptévesztésre utal az EP részéről, amennyiben a polgárok mint egyének bátorságára alapoz, illetve a polgárokat jogon kívüli, demonstratív lépések megtételére bátorítja olyan sérelmek kapcsán is, amelyekre elvben létezett volna, létezne jogi megoldás, jogorvoslati lehetőség is az EU-tagállamaiban.

Másrészt, a mindössze tíznapnyi múltra visszatekintő társadalmi mozgalom üdvözlő szövegrész könnyelműnek is tűnik – ennyi idő alatt kevés derülhetett ki például arról, hogy a kezdeményezés hogyan hat a résztvevők életminőségére hosszabb távon. A #MeToo-mozgalmat rögtön az indulását követően sok kritika érte a legkülönbözőbb nézőpontokból – korántsem csak antifeministák vagy „antigender”-aktivisták részéről. Megítélésének ellentmondásossága csak fokozódott a hetek, hónapok múlásával; rengeteg ilyen témájú publicisztika jelent meg az Egyesült Államokban és a világ más részein. Egy amerikai liberális közéleti portálon megjelent cikk szerzője, Ruth Graham – aki összességében úgy látja, hogy a #MeToo-mozgalom sokak számára jótékony hatású lehet, ám azt is megjegyzi, hogy a kezdeményezés lényege az lenne, hogy az érintettek „felemelik a kezüket, nem pedig ujjal mutogatnak valakire” – arra az óvatos következtetésre jut, hogy: „Néha a legjobb, amit tehetünk, hogy csak figyelünk.”¹³

TÉNYLEG ÍGY GONDOLJUK?

Az EP elemzett állásfoglalásával kapcsolatos második észrevétel, hogy a szövegben összerosódik, illetve összekeveredik a „szexuális zaklatás” és a „szexuális erőszak” fogalma, valamint néhány további kapcsolódó fogalom is (például „bántalmazás”, „nemi alapú megkülönböztetés”), és a zavar e tekintetben nem csupán terminológiai szintű vagy fordításból adódó.

A jelenség leginkább két szövegrész esetében kézzelfogható. Az egyik ilyen a dokumentum preambuluma D. pontjában található: „*mivel a szexuális zaklatás a nők és lányok ellen irányuló erőszak egyik formája, és a nemi alapú megkülönböztetés legszélsőségesebb, ugyanakkor tartósan*

fennálló formája”. Mint látható, az állásfoglalás szövegezői ambiciózus kísérletet tettek arra, hogy szerteágazó elméleti okfejtéseket sűrítsenek bele egyetlen retorikai fordulatba; kérdéses ugyanakkor, hogy az ideológiailag kevésbé képzett polgár mennyire tudja követni, hogy mi minek az egyik vagy másik formája. A szuperlatívusz („legszélsőségesebb”) szerepeltetése különösen elbizonytalanító az üzenet értelmezésekor. Célra vezető-e a diszkrimináció különböző formáit „versenyeztetni” egymással; figyelembe véve, hogy e szerint a megközelítés szerint ugyanannál a rajtnál áll – legalábbis globális szinten – a leányecsecsemők elpusztítása vagy a nőinemiszerv-csonkítás, mint a férfikollégák trágár tréfálkozása (nem vonva kétségbe, hogy ezek a jelenségek tényleg ugyanarról a töről fakadnak, és mindegyik elfogadhatatlan)? Méltányos-e az érintettek szenvedését egymáshoz mérni (nem kérdőjelezve meg, hogy nemcsak a fizikai erőszak, de a zaklató munkahelyi légkör is tönkretelheti valakinek az életét)?

A másik zavaros szövegrész az állásfoglalás 1. pontjában olvasható: *„határozottan elítéli a szexuális erőszak és a fizikai vagy pszichológiai zaklatás valamennyi formáját, és sajnálatának ad hangot amiatt, hogy ezeket a tetteket túl könnyedén tolerálják, noha voltaképpen az alapvető jogok rendszerszerű megsértésének és ekképpen büntetendő, súlyos bűncselekményeknek minősülnek [...]”*. Itt annak lehetünk tanúi, hogy különböző – jóllehet, azonos gyökerű – jelenségek kerülnek egy lapra mint „súlyos bűncselekmények”. Mindeközben az egyes EU-tagállamok jogrendjében a felsorolt jelenségeket viszonylag világosan konceptualizálják és rendelik szankcionálni különféle jogszabályokban – egyebek mellett büntető és polgári jogi kódexekben, szabálysértési és antidiszkriminációs törvényekben. A munkahelyi verbális zaklatás például súlyos társadalmi problémának tekinthető, jogi szempontból viszont nem igaz, hogy bűncselekménynek számítana az EU-s normák szerint. Magyarországon az egyenlő bánásmódról szóló törvény hatálya alá esik,¹⁴ és adott esetben nem is magát a zaklató munkatársat vonják felelősségre, hanem a munkáltatóját; amiatt, hogy nem biztosított zaklatásmentes légkört a munkahelyen. (A munkaadók ezzel párhuzamosan belső eljárás keretében vizsgálhatják az ilyen ügyeket, illetve belső szabályok szerint szankcionálhatják a zaklatókat.)

Visszakanyarodva a #MeToo-mozgalomhoz: a kezdeményezéssel szemben megfogalmazott bírálatok közül az egyik leggyakrabban elhangzó éppen az, hogy ha a különféle (jellegű és súlyosságú) sérelmekről szóló beszámolókat „ugyanabba a kosárba dobáljuk”,¹⁵ az nem kívánt hatásokhoz vezethet. Egy Svédországban élő újságíró, Nathalie Rotshild két ilyen hatást is említ: szerinte az „abúzus-skála” (‘continuum of abuse’) fogalmának hangsúlyozása – miszerint a bántalmazás különböző formái („az öltözőszekrények közötti játékos incselkedéstől a csoportos nemi erőszakig”) egyazon kontinuum végpontjai – a gyakorlatban „a szexuális erőszak trivializálását” eredményezi; továbbá, még ennél is problematikusabbnak látja azt, ahogyan a #MeToo-mozgalom átváltozott „egyfajta vallomásversennyé” (‘confession competition’).¹⁶

HOGYAN MARADHATOTT KI?

A szexuális erőszak, illetve a szexuális zaklatás jelenségével kapcsolatban még mindig elterjedt az a vélekedés, hogy a nők által tett feljelentések, illetve bejelentett panaszok nagy része megalapozatlan, és az ilyen ügyekben folyó eljárások során gyakran hurcolnak meg vagy ítélnék el ártatlan férfiakat. Tudva erről a tévhitről, érthetetlen, hogy az EP-állásfoglalás miért nem hangsúlyozza –politikai megfontolásból, körültekintésből –, hogy a szexuális zaklatással és bántalmazással kapcsolatos ügyekben biztosítani kell mindkét fél – vagyis nem csak a sértettek, felperesek, illetve panaszosok, hanem a vádlottak, az eljárás alá vontak, illetve bepanaszoltak számára is – a tisztességes eljáráshoz való jogot.

A „tisztességes” (‘fair’) kifejezés a képviselőcsoportok által benyújtott állásfoglalási indítványok egyikében sem jelent meg; csak a közös állásfoglalási indítványban, valamint a dokumentum elfogadott változatában szerepel, egyetlen helyen, a 19. pontban. Ez a rész az Európai Parlament intézményén belüli intézkedésekről szól, ennek keretében pedig a szexuális zaklatás „belső bejelentői”-nek (‘whistleblowers’) védelméről: „[...] megfelelő jogorvoslati lehetőségeket biztosít arra az esetre, ha a bejelentők a visszaélés bejelentésével kapcsolatban nem megfelelő és nem tisztességes bánásmódban részesülnek”. Az eljárás alá vontakkal szembeni bánásmód normáiról itt sem esik szó.

Természetes, hogy az EU területén külön felszólítás nélkül is biztosítani kell a tisztességes eljáráshoz való jogot – erre az Európai Unió Alapjogi Chartája is kötelezi a tagállamokat –, ám a vonatkozó normák betartása leginkább a bírósági eljárásokkal kapcsolatban kérhető számon. Mindeközben a szexuális zaklatási ügyek jelentős része nem bíróságon zajlik, hanem különféle intézményeken belül: belső panasz eljárás, etikai eljárás keretében. Ezzel kapcsolatban tanulságosak lehetnek az EU számára azok a viták, amelyek az utóbbi években zajlottak az Egyesült Államokban a szexuális zaklatási ügyek kezeléséről a felsőoktatásban. Ezek egyik kiindulópontját 2015-ben a Northwestern Egyetemen oktató Laura Kipnis ügye jelentette, aki újságcikkben kelt egy szexuális zaklatás miatt bepanaszolt férfi kollégája pártjára, minek folytán őt magát is eljárás alá vonták.¹⁷ Az egyetemi panasz eljárások anomáliáit – a szakértelem és az átláthatóság, illetve általában az eljárási garanciák hiányát – összefüggésbe hozzák a nemi diszkriminációt az oktatás terén tiltó szövetségi jogszabállyal, amely költségvetési források megvonásával sújtja a szexuális zaklatásra vonatkozó panaszok elbírálása terén lemaradásban lévő oktatási intézményeket. Ez ugyanis „kártékony ösztönzést” jelenthet az egyetemek számára, hogy a tisztességes eljárás elvét figyelmen kívül hagyva hajszolják végig az ügyeket, és hozzanak mielőbb – adott esetben tévesen – elmarasztaló döntéseket.¹⁸

A tisztességes eljáráshoz való jog, illetve az ártatlanság vélelmének követelménye igen gyakran hangoztatott aggodalmak a #MeToo-mozgalom kapcsán is. Bizonyos szempontból irrelevánsak ezek a felvetések, hiszen a közösségi média felületein megnyilvánuló magánszemélyeken nem kérhetőek számon eljárási garanciák, de még a megosztott történetekről beszámoló médiumokon sem. Azzal a gesztussal szemben viszont támaszthatók kifogások, amikor az EP hivatalos formában biztosít feltétlen támogatásról egy olyan mozgalmat, amely mögött nincsen semmilyen szervezet, nincsenek hivatalos képviselői, ennél fogva senki sem vonható felelősségre egy olyan – a mozgalom résztvevői által is rettegett – forgatókönyv esetén, amikor kiderül, hogy valaki rosszhiszeműen rágalalmazott meg ártatlan férfiakat (vagy nőket). Ezzel kapcsolatban az Egyesült Államokban fekete feministák egy 1955-ben történt, a polgárjogi mozgalom kontextusában emblematikussá vált esetre figyelmeztetnek,¹⁹ melynek során Mississippi államban fehér férfiak meglincseltek egy Emmett Till nevű, tizennégy éves fekete fiút, akit egy fehér nő azzal vádolt meg, hogy ráfűttenett, illetve szexuálisan közeledni próbált hozzá – ez a nő több mint hatvan évvel később, 2017-ben beismerte a nyilvánosság előtt, hogy vallomásában valótlanosságokat állított. Mind a szexuális erőszakra vonatkozó büntetőjogi eljárásokra, mind pedig a munkahelyi szexuális zaklatással kapcsolatos panasz eljárásokra vonatkozóan ismertek olyan statisztikák, melyek szerint a hamis vádak vagy a rosszhiszemű panaszbejelentések aránya igen alacsony; és ismert az érvelés, miszerint a nőknek nem éri meg, hogy alaptalanul bejelentést tegyenek. Azonban nem biztos, hogy ezeket a százalékos arányokat és ezt az érvet automatikusan alkalmazni lehet a #MeToo-címkével ellátott bejegyzésekre is. Míg ugyanis a büntetőügyek és a formális panasz eljárások során beazonosítható egyének jelennek meg feljelentőként vagy panaszosként, addig a közösségi média felületein még az egyre szigorodó felhasználási feltételek mellett is elképzelhető, hogy valaki hamis profilt használva vagy létező személy neve mögé bújva közöl szexuális zaklatásra vonatkozó alaptalan vádakat – például politikai lejáratókampány részeként vagy rasszista gyűlöletkeltés céljából. Mindezt figyelembe véve különösen zavaró az EP-állásfoglalás szövegében (a 19. pontban) az „elkövetők” kifejezés – „*határozottan támogatja az összes nőt és lányt*”, akik a nyilvánosság előtt megnevezték „*az elkövetőket*” –, amelynek használata még az elméleti lehetőségét is kizárja annak, hogy a megnevezett személyek valamelyike végül nem bizonyul bűnösnek, illetve elmarasztalhatónak.

A tisztességes eljáráshoz való jog említésének hiánya eleve aggályos üzenet a jogállamiság szempontjából; továbbá, kifejezetten csökkentheti a nemi alapú megkülönböztetés, illetve a nemi alapú erőszak elleni jogi fellépés támogatottságát – ennek pedig végső soron az áldozatok láthatják kárát.

ÖSSZEGZÉSÜL

Az esszé szerzője körbejárta azt a kérdéskört, hogy egy EP-dokumentumba beilleszthető-e egy olyan társadalmi mozgalom hivatalos elismerése, amely egyrészt igen rövid múltra tekint vissza, másrészt körvonalazatlan és felelősségre vonhatatlan. Vázolta azzal kapcsolatos kifogásait is, hogy a dokumentum hol összemossa, hol pedig egy lapon említi a nemi alapú megkülönböztetés

legkülönbözőbb formáit. Észrevételezte azt is, hogy a vizsgált EP-állásfoglalás nem tesz explicit utalást a tisztességes eljáráshoz való jog követelményéről.

Megállapítható, hogy a szóban forgó EP-állásfoglalás fő célja annak hangsúlyozása, hogy a szexuális zaklatás és bántalmazás kérdéskörébe tartozó társadalmi problémákkal, köztük emberijog-sértésekkel szemben a leghatározottabb állami, illetve jogi fellépésre van szükség. Hiányosságai és ellentmondásos elemei folytán viszont aligha lesz alkalmas arra, hogy az emberi jogi konszenzus erózióját²⁰ – korunk politikai életének egyik legszembeötlőbb, tünetszerű jelenségét – hátráltassa.

¹ Az Európai Parlament 2017. október 26-i állásfoglalása a szexuális zaklatás és bántalmazás ellen az Unióban folytatott küzdelemről (2017/2897(RSP)), <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2017-0417+0+DOC+XML+V0//HU>

² Jegyzőkönyv, 2017. október 26., csütörtök – Strasbourg, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+PV+20171026+ITEM-009-06+DOC+XML+V0//HU>

³ European Parliament / Legislative Observatory: 2017/2897(RSP) - 26/10/2017 Text adopted by Parliament, single reading <http://www.europarl.europa.eu/oeil/popups/summary.do?id=1509803&t=e&l=en>

⁴ Lásd: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2017-0417+0+DOC+XML+V0//EN>

⁵ Lásd: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2017-0417+0+DOC+XML+V0//FR>

⁶ Sandra E GARCIA: The Woman Who Created #MeToo Long Before Hashtags, *The New York Times*, 2017. október 20., https://www.nytimes.com/2017/10/20/us/me-too-movement-tarana-burke.html?_r=0

⁷ Jodi KANTOR – Megan TWOHEY: Harvey Weinstein Paid Off Sexual Harassment Accusers for Decades, *The New York Times*, 2017. október 5., <https://www.nytimes.com/2017/10/05/us/harvey-weinstein-harassment-allegations.html>

⁸ Christe A. JOHNSON – K.T. HAWBAKE: #MeToo: A Timeline of Events, *The Chicago Tribune*, 2018. január 11., <http://www.chicagotribune.com/lifestyles/ct-me-too-timeline-20171208-htmstory.html>

⁹ Stephanie ZACHAREK – Eliana DOCKTERMAN – Haley Sweetland EDWARDS: TIME Person of the Year 2017: The Silence Breakers, *Time*, 2017. december 6., 2017, <http://time.com/time-person-of-the-year-2017-silence-breakers/>

¹⁰ B8-0582/2017, benyújtva a PPE képviselőcsoport nevében, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+MOTION+B8-2017-0582+0+DOC+XML+V0//HU>

¹¹ B8-0579/2017, benyújtva a GUE/NGL képviselőcsoport nevében, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+MOTION+B8-2017-0579+0+DOC+XML+V0//HU>

¹² Viták, 2017. október 25., szerda – Strasbourg: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=CRE&reference=20171025&secondRef=ITEM-004&language=HU&ring=B8-2017-0579>

¹³ Ruth GRAHAM: Why the #MeToo Moment Is Liberating, Dispiriting, and Uncomfortable All at Once, *Slate*, 2017. október 17., http://www.slate.com/blogs/xx_factor/2017/10/17/why_the_metoo_moment_is_liberating_dispiriting_and_uncomfortable_all_at.html

¹⁴ 2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról.

¹⁵ Lionel SHRIVER hozzászólása a „Meet the women worried about #MeToo” címen megjelent összeállításban, *Spiked-Online*, 2017. december 18., <http://www.spiked-online.com/newsite/article/meet-the-women-worried-about-metoo/20639>

¹⁶ Nathalie ROTHSHILD hozzászólása a „Meet the women worried about #MeToo” címen megjelent összeállításban (15. vj.).

¹⁷ Laura KIPNIS: My Title IX Inquisition, *The Chronicle of Higher Education*, 2015. május 29.

¹⁸ Christina KIRKPATRICK: Campus Sexual Misconduct Due Process Protections, *Channels*, 2016/1, 163–177, 174.

¹⁹ G.S. POTTER: The Real Reason Why We Can't Just Believe All Women, *Medium*, 2017. november 26., <https://medium.com/@SIIPCampaigns/the-real-reason-why-we-cant-just-believe-all-women-f6eac4105990>

²⁰ Lásd pl. KOVÁTS Eszter: A konszenzusok felszámolása – Jobboldali populizmus és a „gender-ideológia” fenyegetése. *Fordulat* 22, 2017/1, 104–127.